

UOT 32

[https://doi.org/10.30546/ifs.2025.1\(44\).105](https://doi.org/10.30546/ifs.2025.1(44).105)

DÖRDÜNCÜ SƏNAYE İNQILABINDA RƏQƏMSAL MALİYYƏ İMPERİALİZMİ

Məhəmməd Cəbrayilov

fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, **Azərbaycan**

mehmetsoltanedu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5812-1900>

Xülasə. Bu məqalədə Dördüncü Sənaye İnqilabının yaratdığı yeni texnoloji və iqtisadi reallıqlar fonunda rəqəmsal maliyyə imperializminin formalaşması və qlobal təsirləri təhlil edilir. Əsas müzakirə olunan məsələ rəqəmsal texnologiyaların – xüsusən blokçeyn, kriptovalyutalar və rəqəmsal ödəniş sistemlərinin – qlobal maliyyə nəzarətinin yeni formalarına çevrilməsi və bu mexanizmlərin inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi suverenliyinə təsiridir. Məqalədə metodologiya olaraq fəlsəfi-siyasi analiz, müqayisəli tədqiqat yanaşması və elmi ədəbiyyatın sistemləşdirilmiş icmalı tətbiq olunmuşdur. Araşdırmanın yeniliyi ondan ibarətdir ki, rəqəmsal maliyyə imperializmi anlayışı Dördüncü Sənaye İnqilabının kontekstində təhlil edilmiş, rəqəmsal texnologiyaların maliyyə hakimiyyəti üçün necə yeni alətə çevrildiyi göstərilmişdir. Məqalənin nəticələri rəqəmsal iqtisadi asılılıqların artmasının milli dövlətlərin iqtisadi müstəqilliyinə və beynəlxalq münasibətlər sistemində güc balansına təsirini açıq şəkildə nümayiş etdirir.

Açar sözlər: rəqəmsal maliyyə, imperializm, sənaye inqilabı, kriptovalyuta, suverenlik

DIGITAL FINANCIAL IMPERIALISM IN THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Mahammad Jabrailov

Abstract. This article analyzes the emergence of digital financial imperialism and its global impacts in the context of the new technological and economic realities created by the Fourth Industrial Revolution. The main focus of the discussion is on how digital technologies—especially blockchain, cryptocurrencies, and digital payment systems—are transforming into new forms of global financial control, and how these mechanisms affect the economic sovereignty of developing countries. The study employs philosophical-political analysis, comparative research methods, and a systematic review of the scientific literature. The novelty of the research lies in the analysis of the concept of digital financial imperialism within the framework of the Fourth Industrial Revolution, demonstrating how digital technologies have become new tools for financial domination. The results of the article clearly show that the growing digital economic dependencies threaten the economic independence of nation-states and impact the balance of power in the system of international relations.

Keywords: digital finance, imperialism, industrial revolution, cryptocurrency, sovereignty

ЦИФРОВОЙ ФИНАНСОВЫЙ ИМПЕРИАЛИЗМ В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЁРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Магамед Джабраилов

Резюме. В статье исследуется феномен цифрового финансового империализма как новая форма глобального экономического доминирования в условиях Четвёртой промышленной революции. Особое внимание уделяется роли цифровых технологий — блокчейна, криптовалют и международных платёжных систем — в трансформации традиционных механизмов финансового контроля. В качестве методологической основы применяются

философско-политический анализ, сравнительное исследование и систематический обзор научной литературы. Научная новизна заключается в рассмотрении цифрового финансового империализма сквозь призму технологических сдвигов Четвёртой промышленной революции, что позволяет выявить, каким образом цифровые платформы и финансовые экосистемы становятся инструментами подрыва экономического суверенитета развивающихся государств. Полученные результаты показывают, что углубление цифровой зависимости усиливает асимметрию в международных отношениях и формирует новые риски для устойчивого развития национальных экономик. Практическая значимость работы состоит в возможности использования её выводов при разработке стратегий цифрового регулирования и укрепления экономического суверенитета государств.

Ключевые слова: цифровые финансы, империализм, Четвёртая промышленная революция, криптовалюта, экономический суверенитет

Giriş

XXI əsr bəşəriyyət tarixində fundamental dəyişikliklərin intensivləşdiyi bir dövr kimi xarakterizə olunur. Bu dəyişikliklərin mərkəzində duran Dördüncü Sənaye İnkılabı yalnız istehsal münasibətlərini və texnologiyaları deyil, həm də qlobal maliyyə sistemlərini, dövlətlərin iqtisadi suverenliyini və beynəlxalq güc balansını köklü şəkildə transformasiya etməkdədir. Əvvəlki sənaye inkılablarında əsas vasitə fiziki istehsal gücü və texniki innovasiyalar idisə, Dördüncü Sənaye İnkılabının fərqləndirici xüsusiyyəti rəqəmsal texnologiyaların, süni intellektin, blokçeyn infrastrukturunun və rəqəmsal valyutaların qlobal miqyasda hökmranlığa doğru irəliləməsidir. Bu proses yeni növ maliyyə asılılıqları yaradır və klassik imperiализm anlayışının rəqəmsal mərhələyə keçdiyini göstərir.

Rəqəmsal maliyyə imperiализmi anlayışı təkcə texnoloji innovasiyaların iqtisadi alətə çevrilməsi ilə məhdudlaşmır, o, həm də qlobal güc mərkəzlərinin rəqəmsal valyutalar və kriptovalyutalar vasitəsilə maliyyə axınlarına nəzarət etmə mexanizmini təmsil edir. Bu vəziyyət maliyyə kapitalının ənənəvi sərhədləri aşaraq ölkələrin milli iqtisadi sistemlərinə dərin nüfuz etməsinə, inkişaf etməkdə olan dövlətlərin öz maliyyə qərarlarında müstəqillik imkanlarının məhdudlaşmasına səbəb olur. Beləliklə, rəqəmsal maliyyə imperiализmi artıq klassik hərbi və siyasi hegemonluğun yerini alan, daha incə və görünməz, lakin bir o qədər də təsirli bir nəzarət forması kimi çıxış edir.

Dördüncü Sənaye İnkılabında bu proseslər qlobal kapitalın mərkəzləşməsi ilə paralel gedir və dünya maliyyə sistemində qeyri-bərabər inkişaf tendensiyalarını daha da dərinləşdirir. Rəqəmsal aktivlər və kriptovalyutalar üzərində nəzarəti əlində cəmləyən güc mərkəzləri yeni maliyyə asılılıqları yaradır, milli suverenlikləri zəiflədir və rəqəmsal məkan üzərində hökmranlığı genişləndirirlər. Bununla da rəqəmsal maliyyə imperiализmi beynəlxalq münasibətlər sistemində yeni geosiyasi və geoiktisadi risklər formalaşdırır. Məhz bu səbəbdən Dördüncü Sənaye İnkılabının reallıqları şəraitində rəqəmsal maliyyə imperiализminin mahiyyətini, mexanizmlərini və nəticələrini dərinlən təhlil etmək zərurəti yaranır.

Dördüncü Sənaye İnkılabının texnoloji risklərini nəzərə alan Prasad qeyd edir ki, “Rəqəmsal valyutaların və maliyyə texnologiyalarındakı innovasiyaların yüksəlişi maliyyə sisteminin əsaslarını yenidən formalaşdırır, ənənəvi banklar və mərkəzi banklar üçün çağırışlar yaradarkən istehlakçılar və investorlar üçün yeni imkanlar və risklər meydana gətirir” (8, s.7).

Prasada istinad etdiyimiz fikir Dördüncü Sənaye İnkılabında rəqəmsal maliyyə imperiализminin inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki rəqəmsal valyutaların ortaya çıxması yalnız texnoloji dəyişiklik deyil, eyni zamanda qlobal güc münasibətlərində köklü transformasiyanı ifadə edir: pulun rəqəmsallaşması milli dövlətlərin mərkəzi banklarının pul-kredit siyasəti üzərindəki nəzarət imkanlarını zəiflədir və qlobal texnoloji korporasiyalara və böyük maliyyə platformalarına strateji üstünlük verir.

Siyasi-fəlsəfi kontekstdən bu proses maliyyə sahəsində “hakimiyyətin mərkəzləşdirilməsi ilə yanaşı, məsuliyyətin yayılması” paradoksunu doğurur. Çünki rəqəmsal maliyyə sistemləri vasitəsilə

milyonlarla istifadəçi iqtisadi fəaliyyətə qoşulur, lakin bu fəaliyyətin qaydalarını texnoloji platformalar müəyyən edir. Bu isə demokratik nəzarət mexanizmlərini zəiflədir, fərdlərin və dövlətlərin iqtisadi subyekt kimi öz gələcəyini müəyyən etmək imkanlarını məhdudlaşdırır.

Bu baxımdan, rəqəmsal maliyyə texnologiyalarının yüksəlişi yalnız maliyyə xidmətlərinin əlçatanlığını artırmaqla məhdudlaşmır, həm də qlobal miqyasda rəqəmsal maliyyə imperializminin inkişafı üçün zəmin yaradır, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi suverenliyini risk altına qoyur və dünya iqtisadiyyatında qeyri-bərabər asılılıq münasibətlərini dərinləşdirir.

Zetçi və digər araşdırmaçıların yeni maliyyə alətlərinin qlobal manipulyasiya yaratdığını əsas gətirərək qeyd edirlər ki, “İlkin koin təklifləri (ICO-lar) maliyyə toplama üçün misilsiz imkanlar yaradır, lakin aydın tənzimləmə çərçivələrinin olmaması səbəbindən fırıldaqçılıq, bazar manipulyasiyası və investorların zərər çəkməsi kimi ciddi risklər də daşıyır. ICO-larda anonimlik, sərhədlərarası fəaliyyət və nəzarətin olmaması kimi unikal xüsusiyyətlərin birləşməsi spekulyativ balonların və maliyyə cinayətlərinin yaranması üçün münbit şərait yaradır”(13, s. 8).

Dördüncü Sənaye İnqilabı şəraitində ICO-lar texnologiyanın demokratikləşdirici potensialını əks etdirməklə yanaşı, eyni zamanda dövlətlərin və cəmiyyətlərin maliyyə təhlükəsizliyini təhdid edən yeni riskləri də ortaya çıxarır. Rəqəmsal aləmin sərhədsizliyi və ICO-ların anonimliyi qlobal güc mərkəzlərinin maliyyə bazarlarını tənzimləməmiş rejimlər üzərində təsirini asanlaşdırır, beləliklə, maliyyə alətləri, sadəcə, kapital toplama vasitəsi deyil, həm də iqtisadi müstəqilliyi zədələyən alətə çevrilir.

Siyasi-fəlsəfi baxımdan ICO-lar bəşəriyyətin texnoloji tərəqqisinin təmsilçisi kimi təqdim olunsa da, praktiki planda kapitalın qlobal miqyasda daha sürətli mərkəzləşməsinə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi asılılığının dərinləşməsinə və milli maliyyə institutlarının nəzarət imkanlarının zəifləməsinə xidmət edə bilər. Bu şəraitdə dövlətlərin maliyyə suverenliyi, milli valyuta siyasətləri və iqtisadi təhlükəsizlik strategiyaları ICO-lar vasitəsilə qlobal spekulyativ kapitalın təsiri altına düşərək zəifləyir. Bu baxımdan, ICO-ların verdiyi sərbəstlik və texnoloji innovasiya potensialı ilə maliyyə imperializminin dərinləşməsi prosesi arasında ziddiyyət Dördüncü Sənaye İnqilabının iqtisadi-siyasi reallıqlarını anlamaq üçün mühüm açaqdır.

“Müasir imperializm getdikcə daha çox birbaşa ərazi nəzarəti deyil, maliyyə mexanizmləri vasitəsilə fəaliyyət göstərir; zəif iqtisadiyyatlara iqtisadi intizam tətbiq etmək və onlardan dəyər çıxarmaq üçün borc, valyuta manipulyasiyası və spekulyativ kapital axınlarından istifadə edir” (5, s. 145).

David Harveyin “müasir imperializmin birbaşa ərazi nəzarətindən çox maliyyə mexanizmlərinə əsaslandığı” qənaəti Dördüncü Sənaye İnqilabının reallıqlarında daha da aktuallaşır və yeni məzmun verir. Əgər XX əsrin sonlarına qədər maliyyə imperializmi əsasən kreditlər, valyuta manipulyasiyası və qlobal maliyyə təşkilatlarının (Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı və s.) şərtləri ilə aparılırdısa, Dördüncü Sənaye İnqilabı dövründə rəqəmsal texnologiyalar bu mexanizmlərin təsir dairəsini eksponensial şəkildə genişləndirir.

Harvey bir daha sübut etməyə çalışır ki, “müasirə yolu ilə yığım müasir imperialist strategiyaların əsas xüsusiyyətinə çevrilir; burada maliyyə alətləri və özəlləşdirmə siyasətləri sərvətin yuxarıya doğru yenidən bölüşdürülməsinə və qlobal bərabərsizliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir” (5, s.160). Rəqəmsal maliyyə alətləri – xüsusən kriptovalyutalar, rəqəmsal ödəniş sistemləri və mərkəzləşdirilməmiş maliyyə platformaları (DeFi) – artıq, sadəcə, texnoloji yenilik deyil, eyni zamanda zəif iqtisadi struktura malik dövlətlər üçün yeni asılılıq mexanizmlərinə çevrilir. Bu asılılıq klassik kolonial metodlardan fərqli olaraq, görünməz və daha mürəkkəb formada baş verir; çünki dövlətlər rəqəmsal maliyyə infrastrukturuna daxil olduqca öz milli pul siyasətinə təsir imkanlarını itirir, pul dövriyyəsində baş verən dəyişikliklər isə qlobal güc mərkəzlərinin rəqəmsal platformalar üzərindən həyata keçirdiyi manipulyasiyalarla tənzimləyə bilər.

Bu kontekstə Harveyin fikri araşdırdığımız mövzunun epistemoloji bazasını zənginləşdirir. Onun fikrinə görə, “yeni imperializm maliyyə bazarlarının dəyişkənliyindən bəhrələnir, iqtisadi və siyasi mənzərəni dominant güclərin xeyrinə yenidən formalaşdırmaq üçün böhranlardan və struktur uyğunlaşma tədbirlərindən alət kimi istifadə edir” (5, s.173). Fəlsəfi baxımdan, Dördüncü Sənaye İnqilabında maliyyə imperializminin rəqəmsal transformasiyası

insanın və cəmiyyətlərin iqtisadi subyekt kimi öz müqəddəratını təyin etmək imkanlarını zəiflədir. Çünki informasiya texnologiyalarının yaratdığı asılılıq, sadəcə, maddi deyil, həm də şüur səviyyəsində təsir göstərir. Beləliklə, rəqəmsal maliyyə imperializmi yalnız sərvətlərin mərkəzləşdirilməsi deyil, eyni zamanda informasiya və alqoritmlər vasitəsilə davranışların, bazar gözləntilərinin və hətta siyasi qərarların yönləndirilməsinin yeni formasıdır. Bu isə klassik imperializmdən daha dərin və təhlükəli mexanizm kimi çıxış edir, çünki şəffaflığı azaltmaqla yanaşı, maliyyə sistemindəki spekulasiya və manipulyasiya əməliyyatlarını sürətləndirir, iqtisadi suverenliyi və milli təhlükəsizliyi zədələyir.

Dördüncü Sənaye İnqilabının araşdırmaçısı olan Klaus Şvab rəqəmsal kriptovalyutaları “hazırda reallaşan dəyişiklik” adlandıraraq qeyd edir ki, “2015-ci ildə “blikçeyn” – vətəndaşların şəxsiyyət vəsiqələri üçün şəxsiyyətin dəyişdirilməsi texnologiyasının təməli kimi, blokçeyndən istifadə edən ilk virtual millət – “BitNation” yaradıldı. Eyni zamanda Estoniya blokçeyn texnologiyasından istifadə etməyə başlayan ilk real dövlət oldu” (11, s.176).

Rəqəmsal şəxsiyyət, rəqəmsal sərhədlər və rəqəmsal vətəndaşlıq kimi anlayışların inkişafı dövlətlərin öz vətəndaşları üzərindəki ənənəvi səlahiyyətlərini texnoloji platformalarla bölüşməsi zərurətini doğurur ki, bu da rəqəmsal maliyyə imperializminin əsas mexanizmlərindən birinə çevrilir. Çünki kimlik, hüquq və maliyyə axınlarının rəqəmsallaşması dövlətləri qlobal texnoloji standartlara uyğunlaşmağa vadar edir, bu isə güc mərkəzlərinin yeni növ nəzarət mexanizmlərinin tətbiqini asanlaşdırır.

Hərçənd kompüter aparat və proqram təminatının, habelə qlobal şəbəkələrin sintezi nəticəsində meydana gələn texnoloji sistemlər yeni dövrün innovativ məhsulları hesab edilir, Üçüncü Sənaye İnqilabını ardınca gələn mərhələdə bu texnologiyalar daha mürəkkəb və sistemli məzmun qazanaraq, yalnız iqtisadi münasibətləri deyil, bütövlükdə cəmiyyətin sosial və mədəni quruluşunu da transformasiyaya uğratmağa başlamışdır. Bu kontekstdə Massaçusets Texnologiya İnstitutunun professorları Erik Brinyolfsson və Endryu Makafi vurğulayırlar ki, bəşəriyyət artıq “İkinci maşın dövrünə” qədəm qoymuşdur; burada rəqəmsal texnologiyalar avtomatlaşmanın “bütün gücü” ilə öz təsirini göstərir və bu proses “görünməmiş hadisələrin” meydana çıxmasına zəmin yaradır (1, s.7). Onların tədqiqatı texnoloji tərəqqinin eksponent xarakter daşdığını və cəmiyyətlər üçün həm yeni imkanlar, həm də misilsiz çağırışlar formalaşdırdığını xüsusi olaraq vurğulayır.

Dördüncü Sənaye İnqilabının iqtisadi və sosial təsirləri ilə bağlı son tədqiqatlar göstərir ki, rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı yalnız əmək bazarını və istehsal strukturunu deyil, həm də maliyyə sisteminin dayanıqlılığını və sosial bərabərliyi ciddi şəkildə sınağa çəkir. Belə ki, müəlliflər Daniel Susskind və Riçard Susskind vurğulayırlar ki, “rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt tək-cə mövcud iş yerlərinin transformasiyasına səbəb olmur, eyni zamanda bir çox peşələrin gələcəkdə mövcudluğunu da sual altına qoyur” (10, s.10). Bu yanaşma rəqəmsal maliyyə imperializmi kontekstində texnoloji asılılığın sosial-iqtisadi bərabərsizlikləri dərinləşdirmək potensialını göstərir.

Maliyyə texnologiyalarının transformasiyası ilə müşayiət olunan Dördüncü Sənaye İnqilabı yalnız iqtisadi münasibətləri deyil, eyni zamanda siyasi güc balansını da yenidən dizayn etmək potensialına malikdir. Kriptovalyutalar və mərkəzləşdirilməmiş maliyyə texnologiyaları ilkin mərhələdə “azadlıq və mərkəzsizləşmə” vədləri ilə təqdim olunsada, onların arxasında dayanan texnoloji infrastruktur və bazar dinamizmi qlobal güclərə həm maliyyə axınlarına, həm də fərdlərin iqtisadi fəaliyyətlərinə nəzarət üçün misilsiz imkanlar açır.

Bu baxımdan Bret Skot qeyd edir ki, “kriptovalyutaların mərkəzsizləşmiş təbiəti onları yalnız dövlət nəzarətindən deyil, həm də siyasi güc mərkəzlərinin yeni formada təsir alətinə çevirir; belə ki, rəqəmsal aktivlərin istifadəsi ilə kapital axınlarının istiqamətini və tempini manipulyasiya etmək mümkün olur” (9, s.187). Onun fikrincə, rəqəmsal maliyyə sistemləri vasitəsilə yaranan asılılıq yeni növ “rəqəmsal feodalizmin” formalaşmasına zəmin yaradır, burada böyük texnoloji və maliyyə oyunçuları öz istifadəçiləri üzərində əvvəllər görünməmiş gücə malik olurlar.

Dördüncü Sənaye İnqilabı kontekstində rəqəmsal maliyyə alətlərinin qlobal güclər üçün strateji vasitəyə çevrilməsi tarixi presedentlərlə də uzlaşır. Nial Ferqyson qeyd edir ki, “kriptovalyutalar və rəqəmsal ödəniş sistemləri yalnız texnoloji yenilik deyil, həm də dövlətlərin və korporasiyaların öz təsir dairələrini genişləndirmək üçün rəqabət apardıqları yeni maliyyə döyüş meydanıdır” (2, s.152).

Bu baxımdan pulun rəqəmsallaşması beynəlxalq münasibətlərdə hakimiyyət balansını dəyişdirərək informasiya və kapital axınları üzərində nəzarəti gücləndirmək üçün imkanlar yaradır.

Kriptovalyutaların və rəqəmsal ödəniş infrastrukturunun inkişafı tək-cə qlobal güc balansını dəyişmir, həm də fərdlərin şəxsi iqtisadiyyatlarına müdaxilə imkanlarını genişləndirir. Şoşana Zubof öz tədqiqatında vurğulayır ki, “rəqəmsal texnologiyaların iqtisadi sistemlərə inteqrasiyası, istifadəçilərin davranış məlumatlarının toplanması və analizini maliyyə modellərinə daxil etməklə, insan həyatını iqtisadi ekosistemin ayrılmaz hissəsinə çevirir” (12, s. 94). Onun fikrincə, bu vəziyyət fərdlərin yalnız istehlakçı deyil, eyni zamanda davranış məlumatlarının məhsulu kimi də istismar olunmasına yol açır ki, bu da rəqəmsal maliyyə imperializminin yeni, daha gizli və təsirli mərhələsidir.

Rəqəmsal ödəniş sistemlərinin və kriptovalyutaların geniş yayılması yalnız texnologiya və maliyyə sferalarında deyil, həm də demokratik institutların möhkəmliyi və sosial sabitlik üçün ciddi çağırışlar yaradır. Yuval Noah Harari öz tədqiqatında qeyd edir ki, “rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt iqtisadi gücləri azsaylı qlobal elitaların əlində cəmləşdirməklə, sosial təbəqələşməni kəskinləşdirir və yeni növ “rəqəmsal diktatura” üçün zəmin yarada bilər” (4, s. 83). Onun fikrincə, rəqəmsal maliyyə vasitələrinin inkişafı tək-cə iqtisadi asılılıq deyil, həm də fərdlərin azad seçim hüququna təhdid yaradan siyasi-iqtisadi strukturların möhkəmlənməsinə səbəb ola bilər.

Daim inkişaf edən rəqəmsal texnologiyalar dünyada qlobal geosiyasi proseslərə birbaşa və ya dolayısı ilə təsir edir, həm də imperializmin, yəni kapitalın ixracının maliyyə kapitalı ilə əlaqəsində yüz illərlə davam edən ənənəyə sarsıdıcı zərbə vurur. Məsələn, Dördüncü Sənaye İnqilabını xarakterizə edən “alətlərdən” biri olan kriptovalyutaların dövriyyəyə buraxılması ənənəvi maliyyə imperializminə təsir etməklə yanaşı, yeni oyunçuların bazara daxil olmasını şərtləndirir.

“İnternetdə ticarət demək olar ki, tamamilə elektron ödənişləri emal etmək üçün etibarlı üçüncü tərəf kimi çıxış edən maliyyə institutlarına əsaslanır. Sistem əksər əməliyyatlar üçün kifayət qədər yaxşı işləsə də, yenə də etimada əsaslanan modelin daxili zəifliklərindən əziyyət çəkir. Tamamilə geridönməz əməliyyatlar, maliyyə institutları mübahisələri həll etmədən yan keçə bilmədiyi üçün, əslində, mümkün deyil” (7).

Geosiyasi baxımdan isə rəqəmsal şəxsiyyət və blokçeyn əsaslı idarəetmə mexanizmləri ilə təmin olunmuş dövlətlər qlobal rəqabətdə texnoloji üstünlük əldə edir, bu texnologiyalara çıxışdan məhrum olan dövlətlər isə rəqəmsal asılılıq vəziyyətinə düşərək öz maliyyə və siyasi qərarvermə imkanlarını itirirlər. Beləliklə, Dördüncü Sənaye İnqilabında rəqəmsal maliyyə imperializmi yalnız maliyyə alətləri ilə deyil, eyni zamanda dövlətlərin hüquqi və idarəetmə suverenliyini texnologiya vasitəsilə formalaşdırmaq və yönləndirmək potensialına malikdir.

Dördüncü Sənaye İnqilabı kontekstində süni intellekt və daha çox ağıllı texnologiyaların qlobal iqtisadiyyatda yaratdığı yeni trendlər klassik maliyyə institutlarına birbaşa təsir edir. Məhz bu baxımdan qlobal güclərin klassik maliyyə imperializmindən yeni maliyyə imperializminə transformasiyasını təşviq edən modelə keçməsi, əslində, Dördüncü Sənaye İnqilabının yaratdığı imkan və təsirlər kimi qiymətləndirilməlidir. Yuxarıda Dördüncü Sənaye İnqilabı ilə bağlı ayrı-ayrı müəlliflərin fikirlərindən qeyd edilən faktları ümumiləşdirsək, yeni şərtlərin dünyanın qlobal maliyyə sistemində təsir edəcəyi ilə bağlı imperativ nəticəyə varmaq mümkündür. Digər tərəfdən texnologiya və rəqəmsallaşmanın hər tərəfdə inqilab yaratması dünya iqtisadiyyatında və maliyyə sistemində böyük faydalar gətirməsi ilə yanaşı, müxtəlif istiqamətlərdə mənfi təsir göstərəcəyini də ehtimal etmək mümkündür. Bütün bu qeyd olunanlar onu göstərir ki, ilk növbədə yeni maliyyə imperiyasını yaradan qlobal güclərin digər dövlətlər üzərində yeni təzyiqlik vasitələrinə sahib olması məqsədilə dövriyyəyə buraxdıqları rəqəmsal kriptovalyutalar gələcəkdə milli valyutalar üzərində spekulyasiya imkanlarını artırır.

Nəticə

Dördüncü Sənaye İnqilabı şəraitində “günün qaydası” yeni vəziyyətə uyğunlaşmaqdan keçir. Lakin burada heç də qlobal güclərin yaratdığı yeni maliyyə imperiyasının diktə etdiyi vəziyyətə uyğunlaşmaqdan söhbət getmir. Yeni vəziyyətə uyğunlaşmaq dedikdə, Dördüncü Sənaye İnqilabının yaratdığı imkanlara, yeni innovasiyalara, texnoloji təcrübəyə, rəqəmsal iqtisadiyyatda maliyyənin

yaradılması və onun təhlükəsiz idarə olunması bacarıqlarına sahib olunması nəzərdə tutulur. Digər tərəfdən global güclər və onların geosiyasi maraqlarını həyata keçirən klassik maliyyə imperiyasına sahib olan transmilli şirkətlərin və beyin mərkəzlərinin Dördüncü Sənaye İnqilabının yaratdığı imkanları fürsət bilməklə, yeni vəziyyətə uyğunlaşma siyasəti həyata keçirəcəkləri ilə bağlı təşəbbüsləri diqqətdə saxlamaq və bu təsirləri minimuma endirən layihələr üzərində düşünməyə ehtiyac yaranır.

Bütün bu araşdırmanın yekun təhlili göstərir ki, Azərbaycan özünün rəqəmsal maliyyə təhlükəsizliyini təmin etmək üçün dövrün tələblərini nəzərə alan strategiyaya malik olmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Brynjolfsson E., McAfee A. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. — New York: W.W. Norton & Company, 2014. — 306 p. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/622156/mod_resource/content/1/Erik-Brynjolfsson-Andrew-McAfee-Jeff-Cummings-The-Second-Machine-Age.pdf (data обращения: 06.07.2025).
2. Ferguson N. *Doom: The Politics of Catastrophe*. — New York: Penguin Press, 2021. — 496 p.
3. Germany. Working draft (WD) Proposal for ISO. — URL: https://www.acatech.de/wp-content/uploads/2016/11/acatech_eng_STUDIE_Industrie40_global_Web.pdf (data обращения: 06.07.2025).
4. Harari Y.N. *21 Lessons for the 21st Century*. — London: Jonathan Cape, 2018. — 368 p.
5. Harvey D. Неолиберальное состояние: управление народами и территориями в интересах капитала. — М.: Ультра.Культура, 2006. — 288 с.
6. Kesayak B. Otomasyona Yenik Düşecek 10 Meslek. — 2017. — URL: <http://www.endustri40.com/otomasyona-yenik-dusecek-10-meslek/13> (data обращения: 06.07.2025).
7. Nakamoto S. *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. — URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (data обращения: 06.07.2025)
8. Prasad E.S. *The Future of Money: How the Digital Revolution is Transforming Currencies and Finance*. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 2021. — 496 p.
9. Scott B. *Cloudmoney: Cash, Cards, Crypto and the War for Our Wallets*. — London: Penguin Books, 2022. — 384 p.
10. Susskind R., Susskind D. *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts*. — Oxford: Oxford University Press, 2015. — 368 p.
11. Şvab K. Dördüncü Sənaye İnqilabı / Тərc. E. Вағиров, Т. Əlizadə. — Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2020. — 200 s.
12. Zuboff S. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. — New York: PublicAffairs, 2019. — 704 p.
13. Zetsche D.A., Buckley R.P., Arner D.W., Barberis J.N. *The ICO Gold Rush: It's a Scam, It's a Bubble, It's a Super Challenge for Regulators*. — University of Luxembourg Law Working Paper No. 11/2017. — 2017. — 56 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3072298 (müraciət tarixi: 06.07.2025).

Rəyçi: f.e.d., prof. İlham Məmmədzadə